

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LII.
Fasciculus I.

BADÓ ATTILA

Bevezetés az USA jogrendszerébe

SZEGED
1997

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR, OTTÓ CZÚCZ,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI, IMRE MOLNÁR,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ, CZÚCZ OTTÓ,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523

Az összehasonlító jog nagyjai szinte ösztönösen nyúlnak ehhez a minden tekintetben óriási jogrendszerhez az európai jogcsaládok áttanulmányozását követően. Az angol common law zártságát, görcsösen ápolt hagyományait elhagyva itt olyan területekre téved a kutató, ami hosszú időre kielégítheti a jogrendszerek működésének megértését célzó kíváncsiságát. A több mint kétszáz éves "amerikai" jog olyan utat járt be, ami sokszínűségét, dinamikáját tekintve nagyban felülmúlja az európai jogrendszerek fejlődését. E fejlődés motorjának általában az írott alkotmányt, a szövetségi rendszert és a hatalmas gazdasági potenciát tartják, ám ehhez rendre azt is hozzáteszik, hogy az USA nagy érdeklődést kiváltó jogrendszere mai formájának kialakulásához az okok sokasága vezetett, melynek bemutatására az elemző csak törekedni képes. Jelen tanulmányunkban kísérletet teszünk arra, hogy az USA jogrendszerét – szükségszerűen korlátozott mértékben – az általunk fontosnak tartott szempontok alapján bemutassuk. Kiemeléseink tehát bizonyos értelemben önkényesek, ám megpróbáltunk alkalmazkodni az USA jogrendszerét elemző alpművek tematikájához, mely némileg enyhítheti a szubjektivitást. Dolgozatunkban jelentős szerepet kapnak a jogtörténeti jellegű elemzések, hiszen más módon nehezen lenne értelmezhető egy-egy sajátos amerikai „jogi jelenség”. A legtöbb esetben az „amerikai” sajátosságokat az angollal vetjük össze, illetve ahol szükségesnek érezzük, a „kontinentális joggal” általában. Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy jóllehet a tagállamok jogai között jelentős eltérések mutatkoznak, mi mégis, elsősorban a szövetségi jogra koncentrálna, megkísérelünk egy általános képet festeni az USA jogrendszeréről.

1. Adalékok az USA jogrendszerének kialakulásához

a) Sajátos életfeltételek

Az első angol telepések a tizenhetedik század elején, I. János király uralkodása alatt jelentek meg az amerikai földrészen, akkor, amikor a common law Angliában meglehetősen kötött és formális, a kancellár által fejlesztett equity jog pedig még kialakulóban volt (Pound, 1953.) Az egyes kolóniák eltérő státusszal rendelkeztek, attól függően, hogy királyi kolóniának, alapokmánnyal felruházott társaságoknak, vagy magántulajdonnak minősültek (Hall, 1989.) A státusz terén jelentkező differenciálódást tetézte a kolóniák alapításának eltérő időpontja, a bevándorlók eltérő gazdasági kulturális fejlettsége, a vallás terén jelentkező különbségek. Így aztán természetesnek tűnt, hogy egységes jogfejlődésre alig lehetett remény, annak ellenére, hogy az angol jognak való alávetettséget az őshazában bírói ítélettel deklarálták. (Az 1608-ban, a Calvin ügy kapcsán hozott ítélet az amerikai angol gyarmatok területén az angol jogszabályokat tekinti irányadónak, melybe mind az esetjog, mind a törvényjog beleértendő.) Az amerikai gyarmatokon azonban meglehetősen sajátos életviszonyok uralkodnak, amelyek az angol jog adaptációját nehezítik. A feudális viszonyoktól elütő

társadalmi struktúra, az őslakosokkal kapcsolatos problémák, a nyelvi különbségek, a képzett jogászság hiánya stb, mind mind olyan tényezők, amelyek az angol jog kiigazítások nélküli alkalmazását lehetetlenné teszik.

Egy eklatáns példa jól megvilágítja a problémát. Az angol jogban egy ősi szabály szerint a földtulajdonos kimenthetetlenül felel a szomszéd tulajdonos földjére átmenő állatok okozta kárért. (Az országútra kóborolt állatok okozta kárért viszont nem felel, mint az a híres *Gomberg v. Smith* ügyből kiderül.) Ehhez a szabályhoz tudni kell azt is, hogy a földbirtokosnak ugyan nincs kerítésépítési kötelezettsége, ám a szabály tükrében mégsem árt, ha kerítést épít, mert kár esetén csak így kerülheti el a kártérítést. Az amerikai körülmények között ennek a szabálynak nem sok létjogosultsága lehetett. Az itteni állattartás sajátosságai miatt az állatokat kerítés mögé zárni óriási áldozatot követelt volna, s így sokkal ésszerűbbnek tűnt a szabály megváltoztatása, mégpedig úgy, hogy építsen kerítést az, aki valamit az állatoktól meg kíván védeni. Ugyancsak nehezen érvényesíthető rendelkezésnek tűnt a folyók használatára vonatkozó angol szabályozás, mely kizárólagos vízhasználatot a folyóval határos területek birtokosainak engedélyezett. Amerikában a vízhiány miatt engedélyezni kellett, hogy a vízhez mások is hozzáférjenek (Zweigert Kötz, 1984: 294.). Ugyancsak említhető példa a büntetőjog területéről is. Az angol büntetőjog rendkívül szigorúságot mutatott ebben az időben a tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények esetén, ám az amerikai telepeken, ahol földből és földtulajdonosból éppen elég volt, sokkal ésszerűbbnek tűnt az Angliában pl. oly sokszor alkalmazott halálbüntetés helyett olyan büntetést kiszabni, ami a sérelmet szenvedett előnyére szolgált (Chapin, 1983.).

b) Deprofessionalizálódás

Egy másik említésre érdemes tényező, mely az angol jog sajátos amerikai fejlődését eredményezi, az a folyamat, melyet a szakirodalom a deprofessionalizálódás illetve reprofessionalizálódás fogalmával jelöl. Az első fogalom arra utal, hogy az amerikai telepeken a jogászai hivatás és ezzel együtt a jog a helyi körülmények következtében elveszíti professzionális jellegét és egy meglehetősen primitív, szakképzettséget nem igénylő tevékenységgé silányul egészen a szakma reprofessionalizálódásáig, amikortól az USA-ban e hivatás magas fokú szakképzettséget követel, melyet a jogot tanulni kívánók egy posztgraduális, általában magas színvonalú egyetemi képzés során szerezhettek meg.

Az angol common law fejlesztésében a szűk szakmai közösségben kiképzett barristerek és a belőlük kiváló bírák kaptak szerepet, akik az ügyről ügyre való következtetés technikáját igen magas szinten művelték. Ám e jól képzett bírák és ügyvédek nem tartoztak a társadalom elnyomottjai közé, akik arról álmodoztak volna, hogy egy vad és idegen vidéken indiánokkal viaskodva éljenek, s éppen ezért az amerikai telepekre nem özönlenek a common law-t értő jogászok, akik a jog adaptációját megkönnyíthették volna. Igaz, a telepesek nem is igen igényelték e rosszemlékű szőrszálhasogatókat, arról nem is beszélve, hogy néhány kolóniában szilárdan élt a hit, hogy a felmerülő vitákat a Biblia szabályai alapján is rendezni lehet, s így nincs is szükség képzett jogászokra. Ezek fényében talán nem tűnik túlzásnak Roscoe Pound megállapítása, hogy az USA jogának kialakulásában a tudatlanság volt a legfőbb tényező. A jogászok elenyésző hányada tanult Angliában, nagyobb részük minden képzettség nélkül tevékenykedett. Gyakran katonák, hivatalnokok, kereskedők végeztek "félállásban" jogi munkát, s ez hosszú ideig így is maradt. Így Massachusetts

államban pl. 1935-ig minden előképzettség nélkül jogásszá válhatott bárki, aki büntetlen előéletét igazolni tudta (Zweigert Kötz, 1984: 295.). A jogi iskolák térhódításával majd az egyes államokban a jogász közösségek által szervezett vizsgák bevezetésével változott meg a helyzet.

c) *A laikus elem térhódítása*

A sajátos amerikai jogfejlődés kapcsán egy nagyon fontos intézményről illik nem megfeledkezni, s ennél egy kicsit jobban elidőzni. Ez az intézmény az esküdszék, mely sikerét az újjávilágban többek között éppen a képzett jogászok hiányának illetve a polgárok önrendelkezési igényének köszönhetette. Ez volt az a fix pont minden telep életében, mely valamilyen egység látszatát biztosíthatta a külön utakat járó telepek jogéletében. A fehéreket ugyanis kivétel nélkül megillette az a jog, hogy megvádolásuk esetén esküdszék ítélkezzen felettük (Hyman and Tarrant, 1975:24.). Virginia számára már az I. János által adományozott alapoklevél is kimondta, hogy a kolónia tagjait megilletik mindazon jogok, melyek az angolokat, beleértve az esküdszéki eljárást. A Virginia számára biztosított jog aztán szép lassan átterjedt a többi kolóniára, s ezzel egy párhuzamos esküdszéki fejlődés vette kezdetét. Ez az intézmény azonban nem csupán a jogélet, de a függetlenségi mozgalom motorjává is vált.

Gyorsan népszerűvé vált, aminek elsődleges oka az lehetett, hogy az esküdszéki taggá válás feltétele itt sokkal nagyobb tömegek számára tette lehetővé az igazságszolgáltatásba való bekapcsolódást, mint az őshazában. Virginiában egy 1699-es törvény kimondta, hogy a magasabb szintű bíróságon (General Court) száz, az alacsonyabb szintűn (country court) ötven dollár értékű vagyonnal rendelkező személy lehet esküdszéki tag (Scott, 1930:89.). Ez a feltétel ott, ahol gyakorlatilag mindenki szabadon juthatott földhöz, nem volt teljesíthetetlen, s ez főleg azok számára, akik Angliában esküdszéket csak akkor láthattak, ha valaki megvádolta őket, nagy önbizalmat adhatott. A népszerűség másik okára már utaltunk. Nyilvánvaló, hogy egyetlen telepnek sem lehetett ellenére, hogy az "önigazgatás" bármely lehetséges formáját igénybe vegye, ha az a távoli királyi hatalomtól való függőséget enyhítette. A kolóniák esküdszékének története éppen ezért egy "ellenállási mozgalom" története is egyben.

Más oldalról, azon alapelv ellenére, ami az esküdszékre csak a ténytalálás feladatát ruházta, a kolóniákon működő esküdszékerek jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy bizonyos szabadságjogok a common law gyakran ésszerűtlennek tűnő szabályait fellazítsák. Erre volt nagyon jó példa 1735-ben a híres Zenger ügy. Peter Zenger kiadó lapjában a királyi kormányzót, William Cosbyt támadó írás jelent meg. Peter Zengert letartóztatták, s védelmét egy híres ügyvéd, Andrew Hamilton látta el. A bíró szerint rágalalmazási ügyben a common law alapján a bíróság nem foglalkozhat azzal, hogy a rágalalmazást kimerítő állítások igazak vagy hamisak, pusztán annak megállapítására szorítkozhat, hogy a vádlott valóban állította-e ezeket. Az ügyvéd viszont elmondta, hogy Amerikában az esküdszéknek joga van ahhoz, hogy egy lépést tegyen a haladás irányába, s az állítások igazság tartalmát figyelembe véve hozza meg döntését (verdict). Az esküdszék az ügyvédre hallgatott, s felmentette a vádlottat, aki ezt követően New York hivatalosan kiadója let (Hyman and Tarrant 1975: 27.).

Az ilyen és ehhez hasonló ügyek is kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy egy őshazától független nemzeti érzés bontakozzon ki az angol telepesek körében. Az esküdszék ugyanis kiválóan alkalmas intézmény volt arra, hogy adott esetben

feszültséget teremtsen az anyaország és a telepesek között, amely feszültség aztán nagymértékben hozzájárult a függetlenségi háború kitöréséhez, majd ennek következményeként az alkotmány megalkotásához.

2. Az USA alkotmánya

Az alkotmány jelentőségét az amerikai jog egyediségének leírásánál lehetetlen túlhangsúlyozni. Az angol és amerikai jogrendszert talán legszembetűnőbben az Egyesült Államok alkotmánya választja el egymástól. E természetjogi indíttatású, rendkívül időtálló alapokmány a szabadságesszémekkel, egalitárius gondolatokkal „megfertőzött” képviselők ütése volt a feudális elemekkel tarkított angol jogra.

Az Amerikai Egyesült Államok elnevezés legelőször az 1776. július negyedikén kihirdetett Függetlenségi Nyilatkozatban szerepel. Ezt megelőzően az Egyesült Telepek (United Colonie) kifejezést használták. E nyilatkozatban, mely leginkább a király elleni vádiratnak tűnik,¹ az amerikai kormányzás filozófiájának alapjaival, illetve bizonyos – később az alkotmányban is rögzített – alapértékekkel már találkozhatunk,² ám ezek részletezése, szisztematikus kifejtése még váratott magára. Az a több mint tíz év, amíg az alkotmány megszületik, mindenekelőtt a 13 tagállam és a szövetség közötti erőviszonyok meghatározásával telt el. Ebben az időszakban a szövetségi kormányzás struktúrája meglehetősen egyszerű volt, melynek középpontjában az egykamarás Kongresszus állt. Amikor ez nem ülésezett, akkor az ügyeket egy tagállamonként egy-egy főt számláló delegátus intézte. Nem létezett szövetségi igazságszolgáltatás. Minden tagállam egy szavazattal rendelkezett a Kongresszusban, és minden tagállam törvényhozása választotta ki azokat a képviselőket, akik ezt a szavazatot birtokolták, s akik bármikor visszahívhatók voltak. Ez a szövetségi rendszer meglehetősen nagy mozgásteret biztosított a tagállamoknak.³ A szövetség nem szedhetett adókat, nem szabályozhatta a kereskedelmet stb. Ebben a helyzetben szinte szükségszerűen bontakozott ki egy elméleti vita a szövetségi hatásköröket bővíteni szándékozók és az ezt ellenzők között. Miután az a gondolat, hogy az eddigi kormányzási struktúrán változtatni kell, győzedelmeskedett, az alkotmányozó gyűlés Philadelphiában 1787-ben összeült, ahol az ötvenhat megjelent küldött feladata mindenekelőtt ezen új struktúra kialakítása volt.

Kevesen gondolhatták akkor, hogy a négy hónapos vita során egy olyan okmányt fognak aláírni a küldöttek (nem mindenki írta alá, többen már az alkotmány elkészülte előtt elhagyták az alkotmányozó gyűlést), melynek szövegét mind a mai napig nem kellett megváltoztatni. Az alkotmányozók (köztük olyan hírességek, mint Thomas Jefferson, George Washington, James Madison, Benjamin Franklin, James Wilson stb) a világ egyik legrégebbi máig hatályos írott alkotmányát hozták létre, mely egy négy milliós agrárállamot egy világhatalom kialakulásáig kísért.

¹ "He has refused his Assent to Laws, the most wholesome and necessary for the public good. He has forbidden his Governors to pass Laws of immediate and pressing importance, unless suspended in their operation till his Assent should be obtained; and when so suspended, he has utterly neglected to attend to them."

² "We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty, and the pursuit of Happiness."

³ "Each State retains its sovereignty, freedom and independence, and every power, jurisdiction and right, which is not by this confederation expressly delegated to the United States, in Congress assembled".

Az alkotmány szövege szinte hihetetlenül kevés változtatást élt meg. Az első tíz alkotmánykiegészítést mindjárt az alkotmány megalkotását követő két éven belül elfogadják, s az ezt követő kiegészítések a változó közfelfogás legfontosabb állomásait jelzik. Ezt az időtállóságot az alkotmány ismeretében persze nem olyan nehéz megmagyarázni. Az alig hatezer szóból álló szöveg szűkszávsága, elasztikussága szembetűnő. A föld egyik legfontosabb hivatali posztjának, vagyis az elnök feladatkörének a körülírása pl. kifejezetten szegényes. Ám ami ennél is fontosabb, hogy a szöveg értelmezésének a lehetősége a Kongresszustól szép lassan a Legfelsőbb Bíróság kezébe került, mely Woodrow Wilson szavaival, mint egy folyamatos alkotmányozó konvent, máig is őrzi dominanciáját az értelmező tevékenységben. Márpedig az alapjogok természetét ismerve, a szélesen megfogalmazott rendelkezésekkel egy kicsit is képzett bíróság úgy játszadozhat, ahogy az egyes bírák ideológiája, vagy a társadalom igénye megköveteli. Így pedig nincs is szükség az alapszöveg módosítására, mert a Legfelsőbb Bíróság tevékenysége képes életben tartására. E kivételes hatalommal bíró testület szerepével és értelmező tevékenységével még bővebben foglalkozunk a későbbiekben, ám mindenekelőtt vizsgáljunk meg a jogrendszer kiépülése szempontjából egy előbbre való kérdést.

3. A common law és a kontinentális jog vetélkedése

A korábban már felvázolt körülmények között az angol common law alkalmazása az egyes vitás ügyek eldöntésénél annak ellenére nem válhatott kizárólagossá, hogy az anyaország ezt megkövetelte és egy bírói döntés is így rendelkezett. A függetlenségi nyilatkozat természetesen ezen a téren is vízváltást jelentett, hiszen ettől kezdve mindez érvényét veszítette. Ettől kezdve az angol Parlament törvényeit már figyelni sem kellett, hiszen a szövetség is önálló törvényhozó szervvel rendelkezett. Maradt azonban továbbra is egy kérdés: Az alkotmány megalkotását követően kontinentális mintára, egész jogterületeket lefedő kódexeket alkossanak-e, avagy a jogfejlesztés jó része továbbra is a bírák kezében maradjon, s az őshazában, majd később a telepeken kiérlelt "közös jogot" fejlesszék tovább. Az alkotmány léte, s a politikai berendezkedés az első változatot sugallta. Azt is mondhatnánk, hogy egy ilyen alaptörvény megalkotását követően logikus lépés lett volna, s talán az amerikai polgárok joggal kapcsolatos elképzeléseinek is jobban megfelelt volna egy kontinentális rendszerű, kódexekre alapozott szisztémát kialakítani.

Az érdekek azonban megosztottak voltak. Az urbanizált keleti nagyvárosok és a nyugati határvidék jogászainak igényei között nagy eltérések mutatkoztak. Viszonylag képzett jogászok inkább a keleti nagyvárosokban kerestek munkát. Ennek következtében a nyugati területeken sokkal nagyobb volt az igény egy olyan átlátható jogrendszerre, amelyben egy képzetlen jogász, vagy egy laikus jogalkalmazó is könnyen eligazodhat. Ezekben a területeken egyébként már a függetlenségi nyilatkozat előtt is érezhető volt e szükség szorítása, amit kisebb "kódexek" kibocsátásával igyekezett e telepek törvényhozása ellensúlyozni. Ezekben a területeken tehát egy kontinentális jogrendszer irányába történő elmozdulás nemhogy ellenállásba nem ütközött, hanem lelkes támogatókra talált volna. Más volt az érdeke az urbanizált vidékek jogászságának, akik már átrágták magukat a common law útvesztőin, megtanulták az ügyről ügyre való következtetés technikáját, Blackstone kommentárját forgatták, az angol jog nyelvezetén, szerkezetén nevelkedtek, s akiknek egyáltalán nem szerepelt terveik között lemondani

erről a tudásbeli fölényről, hogy valami egészen újat legyenek kénytelenek megtanulni. Márpedig a Függetlenségi nyilatkozat 56 aláírója között 25 ilyen jogász kapott helyet, s ez az arány a törvényhozásban később sem sokat változott. A tizenkilencedik század elején kibontakozó elméleti vita (mely Savigny és Puchta németországi vitájához hasonlított) így a „konzervatív common lawyerek” és a jogrendszer nagymértékű egyszerűsítésében érdekelt jogászok között bontakozott ki.

A kódexek megalkotását sürgetők érvelése meglehetősen világos volt, s a jogbiztonság, egyszerűség, közérthetőség fogalmak jellemezhetik érvrendszerüket. A tradíciókat hangsúlyozókkal szemben alapvetően őket támogatta a common law akkori állapota is. Az angol eljárásjog pl. érthetetlenül bonyolultnak tűnt az amerikaiak számára. A beadványok nyelvezete elavult volt, "fecsegő" és a pert igen könnyen el lehetett veszíteni technikai melléfogások miatt még akkor is, ha az ügy tartalma miatt azt meg kellett volna nyerni. A jognak ezt a túlságosan formálisnak tekintett szemlélete ellenérzéseket váltott ki a társadalomból. Egy másik nehezen megemészthető jellemzője volt az angol jognak, hogy kiismerhetetlensége miatt nem támaszthatott világos követelményeket az állampolgárral szemben. A common law alap gondolata szerint ugyan a bíró nem alkotja a jogot, pusztán felismeri az ügy kapcsán a követendő szabályt. A bíró jogalkotó szerepét azonban nehéz lenne tagadni. Hiszen azért kell felismerni a jogot, mert azt előtte még nem ismerték fel, ami egyet jelent azzal, hogy a szabály korábban nem létezett. Ez pedig a büntetőjogra éppúgy érvényes volt, mint a civil jogra. Így fordulhatott elő, hogy valakit olyan tett elkövetéséért büntettek meg, amely cselekményt világosan egyetlen szabály sem tiltott. (Ez máig élő gyakorlat Angliában azzal az érveléssel alátámasztva, hogy aki veszélyes vizekre evez, az számoljon a következményekkel.) Amint a common law egyik nagy ellenzője fogalmazott "Senki sem tudja megmondani, hogy mi a közös jog; ennél fogva az nem jog ... egy ismeretlen szabály nem szabályozhatja az emberi viselkedést" (Rauteul 1962. 223. Abadinsky 1991: 23.).

Jeremy Bentham már 1811-ben levelet írt Madison elnöknek, melyben egy átfogó kodifikáció előkészítésére vonatkozó tervét vázolta fel és felajánlotta az elnöknek szolgálatait. Az elutasító válasz igen udvarias volt. A kodifikáció egy másik élharcosa, az igen híres családból származó new york-i ügyvéd, David Dudley Field, már nagyobb sikerrel járt. Hitt abban, hogy a jog egyfajta tudomány, s így annak elvei osztályozhatók bizonyos központi elveknek megfelelően és így a hallgatónak szisztematikusabban tanítható, a gyakorló jogász számára pedig áttekinthetőbb. Field lázas kampányt folytatott egy civil és büntető eljárásjogi kódex megalkotásáért. E kampány meglehetősen széles "népi" támogatottságot élvezett, hiszen könnyű népszerűsége tarthatott igényt egy olyan követelés, mely a csürcsavaró jogászok kezéből kívánta kivenni a maguk teremtette "tudást". A New York-ban elfogadott eljárásjogi kódex-nek, mely nagyrészt Field kampányának és az eljárásjog területén jelentkező óriási igénynek volt köszönhető, nagy kisugárzó hatása volt, s a „Code of Procedure”-t rövidesen számos tagállamban fogadják el. Jónéhány államban pedig más, Field inspirációi alapján elkészült olyan büntető eljárásjogi, polgári jogi kódexeket is elfogadtak, amelyeket New Yorkban már nem sikerült hatályba léptetni (Varga 1979: 147.). Ez utóbbiak részleges sikerének magyarázata, hogy a hatvanas évek elején az a kodifikációs láz, amelyet a "kor legvadabb és leggyarlóbb vitája keltett" (Daniel Webster id. Varga Csaba 1979: 149), már erejét veszítette, s az az égető szükség, mely az eljárásjog területén Field mozgalmát bizonyos szempontból még a bírák és képzett ügyvédek oldaláról is támogatta, más területeken ekkor már nem volt érezhető. Kent és Story kommentárjai

ebben az időben már széles körben elterjedtek és a jog így áttekinthetőbbé vált. Csak ott mutatkozott így igény a fieldi-i kódex bevezetésére, ahol a társadalmi viszonyok fejletlensége, s ennek következtében a képzett jogászság hiánya a már korábban említetteknek megfelelően egy racionális, könnyen követhető és "kézbe vehető" könyvben inkább látta a jogbiztonság bástyáját, mint a nehezen emészthető common law doktrínákban, melyet bírói ítéletek tömegéből kellett kihalászni. Ilyen területnek minősült Idaho, Montana, Dakota, Kalifornia, ahol tehát a New York-ban elkészült tervezeteket hatályba léptették (Zweigert Kötz 1984:195.).

Általánosságban megállapítható, hogy az Egyesült Államokban a common law-t nem sikerült legyűrni a kodifikációs gondolattal, bármilyen kézenfekvőnek tűnt is ez az alkotmány megalkotását követően. A common law, sajátos formában, ma is az egyik alapvető jogforrás az USA-ban (Louisiana államát kivéve, ahol a napóleoni Code Civil került bevezetésre 1808-ban). Az, hogy az Egyesült Államok máig is common law országnak tekinthető, igen sok tényezővel magyarázható. Az egyik magyarázat kétségtelenül az erős jogász lobbis hatását emelheti ki, mely lobbis politikai szerepe, befolyása mindmáig változatlan, s akiket a társadalom legtöbbször szükségtelen, néha szükségese rosszként kezel. Egy másik megközelítésre René David könyvében találhatunk, melyet érdemes egy kicsit bővebben idézni: "A régi jog megoldásait és szabályait könnyű megváltoztatni. Sokkal nehezebb azonban olyan fogalmaktól, technikáktól, szellemi vagy érzelmi reakcióktól elszakadni, amelyeket megszoktunk, ösztönszerűen alkalmazunk, vagy érzünk. Ezt az országot az angol nyelv és az Egyesült Államok eredeti angol lakossága tartotta meg a common law rendszer számára. Néhány kiváló jogász, mint pl. Kent Kommentárok c. munkájával és Story igen nagy mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy az Egyesült Államok csatlakoztak a common law jogcsaládhoz. Végül meg kell említenünk a jogi karokat is, amelyek ugyan csak polgárháború után (1861–65) terjednek el, de már a függetlenség kikiáltása után részt vesznek a keretek kialakításában a common law-n alapuló oktatási rendszerükkel".

4. Szövetségi jog, tagállami jog

Az európai jogásznak egyre nehezebb a feladata. Egy német jogász számára ma már jó néhány jogterületen bizonyul kevésnek a tartományi és a szövetségi jog ismerete. Létrejött egy európai szövetségi rendszer, mely olyan jogalkotó hatalommal rendelkezik, hogy határozatai, rendeletei az egyes tagállamokat kötelezik, a rendeletek esetében ráadásul úgy, hogy a jogszabály inkorporálása is tiltott. Így Európában manapság sokan olyan jogi dzsungelről beszélnek, amelyben egyre nehezebb az eligazodás. Valami hasonlót érezhetnek az Egyesült Államok jogászsai már hosszú ideje, akiknek volt idejük megszokni aényt: olyan országban élnek, ahol a szövetség és a tagállamok is külön jogalkotó hatáskörrel rendelkeznek, s egy elkülönült tagállami és szövetségi bírósági szervezetrendszer is létezik. A hatásköri és illetékességi problémák ennek megfelelően mindennapos problémát okoznak, s egyedülálló jogforrási gazdagság nehezíti dolgukat.

Az alkotmány – nyilvánvalóan a megalkotásakor uralkodó politikai realitásoknak megfelelően – a tagállamoknak biztosít szélesebb jogokat, s pontosan meghatározza a szövetségi törvényhozási tárgyakat. A taxatív felsorolásból következik, hogy a tagállamok minden olyan kérdésben törvényhozási joggal rendelkeznek, amit az alkotmány nem a szövetségi szervek hatáskörébe utal. Ám a tagállamok még mindezeket túl a szövetségi szervek törvényhozási területébe tartozó esetekben is

hozhatnak hézagpótló, kiegészítő törvényeket, feltéve, ha ezek nem ellenkeznek a szövetségi szabállyal. Nagy tehát a tagállamok hatásköre, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a Kongresszus számos hatáskörébe tartozó jogterületet hagyott szabályozatlanul (értékpapírjog, társasági jog stb), melyeket így a tagállamok törvényhozása töltött ki.

Az alkotmány első olvasata után úgy tűnhet számunkra, hogy szövetségi jogról csak rendkívül korlátozott mértékben beszélhetünk, s inkább az ötven tagállam jogfejlesztő tevékenységét kell megvizsgálunk ahhoz, hogy az amerikai jogról valamilyen képet kapjunk. Van azonban két olyan rendelkezése az alkotmánynak, amelyek a Legfelsőbb Bíróság értelmező tevékenysége mellett a szövetség hatókörének kiterjesztéséhez vezettek, s amelyek ezen első olvasat újragondolására készítetnek. Az egyik rendelkezés úgy hangzik, hogy a szövetség a számára kifejezetten kijelölt kompetenciákon túl azzal a joggal is rendelkezik, hogy olyan törvényeket hozzon, melyek a kompetenciájába tartozó ügyek hatékonyabbá tételéhez szükségesek és megfelelőek (necessary and proper). A másik a kereskedelem szabályozására vonatkozó jogszabályok kibocsátását teszi lehetővé.

A "szükséges és megfelelő" fordulatot használta fel a Marshall vezette Legfelsőbb Bíróság a híres *Mc Culloch v. Maryland* ügyben (1819), melyben az volt a kérdés, hogy joga volt-e a szövetségnek egy Nemzeti Bank felállítására? Marshall úgy érvelt, hogy miután a szövetség hatáskörébe tartozik az adóztatás, a pénzkibocsátás, a kereskedelem szabályozása, a külügyi kapcsolatok és a védelem, így ezen feladatok megvalósításához egy központi pénzkibocsátó szerv "szükséges és megfelelő". Ez az érvelés alapozta meg a "beleértett hatáskör" (implied power) tanát, mely a szövetség hatalmának kiterjesztéséhez vezetett. (Az ítélet legfontosabb részének tekintett mondat az alkotmány betűi mellett az alkotmány szellemére utal, mely egy aktivista alkotmányjogász legfontosabb vezérlő gondolata: „Let the end be legitimate, let it be within the scope of the constitution, and all means which are appropriate, which are plainly adapted to that end, which are not prohibited, but consist with the letter and spirit of the constitution, are constitutional.”)

Az alkotmány szerint a Kongresszus rendelkezik azzal a joggal, hogy szabályozza a kereskedelmet a külföldi államokkal, a tagállamok között és az indián törzsekkel. (... to regulate commerce with foreign nations, and among the several states, and with the Indian tribes). Az ugyancsak Marshall vezette bíróság számára a *Gibbons v. Ogden* ügyben természetesnek tűnt, hogy a kereskedelem több az egyszerű árucserénél és így a szövetség az államok vizein történő hajózást és a kereskedelemmel összefüggő más tevékenységeket is szabályozhatja. A Legfelsőbb Bíróság a Kongresszus hatáskörét számos hasonló döntésében kiterjesztette a fenti alkotmányos rendelkezésre hivatkozva. Így többek között szövetségi ügyé vált a tagállamokon belül a vasúti biztonság vagy azon vasúti tarifák meghatározása is, mely a legcsekélyebb mértékben összefüggött a kereskedelemmel (*Southern Railway Co. v. United States, Railroad Commission of Wisconsin v. Chicago* stb.).

1887-ben mindezek hatására a Kongresszus felállított egy bizottságot, mely az államok közötti kereskedelem szabályozását szolgálja. Elkészül egy ugyancsak igen jelentős monopol ellenes törvény, mely szintén az USA gazdasága szövetségi ellenőrzésének bővítését tette lehetővé (*Sherman Antitrust Act. 1890*). Voltak persze olyan korszakai is a Legfelsőbb Bíróságnak, amikor egyes bírák inkább a tagállamok jogainak erősítésére koncentráltak. (Ilyen volt többek között a Marshallt követő *Roger B. Taney*.) Feltűnően az 1918 és 1937 közötti időszak bírói ítéletein érezhető a tagállami kompetenciák hangsúlyozása. Ebben az időben (mindenekelőtt az X. alkotmány-

kiegészítésre hivatkozva) fontos területeken utasítanak vissza kongresszusi kompetenciákat. Ennek a gyakorlatnak a New Deal vet véget. Franklin D. Roosevelt hosszú elnöksége alatt nyolc új bírót nevezett ki, s így vált lehetségessé azon gazdaságpolitikának a sikere, mely egy soha nem látott szövetségi kompetencia növekedést eredményezett (Hall 1989:14–21).

A szövetségi és tagállami jog problematikájában – mely manapság is egyik kardinális kérdése az amerikai joggyakorlatnak – egy másik dimenziót jelent az esetjog szerepe. Az előbbieken azt vizsgáltuk meg, hogy a szövetségi és tagállami jogalkotás milyen kapcsolatban áll egymással. Most arra kívánunk választ adni, hogy létezik-e egy általános "common law" azaz a szövetségi bíróságok által fejlesztett jog mennyiben kötelezi a tagállami bíróságokat. Az elkülönült szövetségi bíróságok ugyanis nem csupán szövetségi jogot alkalmaznak. Amennyiben a peres felek különböző államból származnak, akkor szövetségi bíróság dönt ügyükről. Ha olyan kérdésről van szó, amelynek szabályozása nem szövetségi kompetenciába tartozik, akkor a szövetségi bíróságnak egy törvény alapján annak az államnak a törvényeit kell alkalmaznia, amelyet a szövetségi bíróság székhelyén hatályos szabályok meghatároznak. Ám e rendelkezésben található kifejezés (the laws) problémát okozott, mert egyesek szerint ez csupán a törvény-jogra vonatkozik, nem pedig a bírák által fejlesztett esetjogra, vagyis a common law-ra. Ebből pedig az következhet, hogy a törvény hiányában a szövetségi bíróságnak nem kell figyelembe vennie a tagállami bíróságok által kialakított jogot, hanem belátásuk szerint dönthetnek, kialakítva ezzel egy szövetségi common law-t. 1842-től, a Swift v. Tyson ügyben hozott ítélettől kezdve többé kevésbé ez a felfogás érvényesült, ám hamar nyilvánvalóvá vált egy ilyen szisztéma ellentmondásossága. Ez ugyanis azt eredményezte, hogy egy ügyben, attól függően, hogy a kárt okozó személy ugyanabban az államban él, mint a károsult, vagy sem, egyazon államban székelő két bíróság (a tagállami illetve a szövetségi) adott esetben teljesen szembenálló döntést hozhatott. Jó néhány esetben a felek valamelyike egy egyszerű lakhelyváltoztatással elérhette, hogy a számára kedvezőbb döntést hozó bíróság foglalkozzon az ügygel. Éppen ezért egy 1938-ban megszületett ítélet kimondja, hogy nem létezik szövetségi common law (Erie Railroad v. Tompkins). Az a kijelentés persze, hogy nincs szövetségi common law, csak azokon a területeken igaz, ahol a tagállamok törvényhozási kompetenciája érvényesül. (Ahol viszont létezik szövetségi törvény, ott szükségszerűen szövetségi common law is létezik, hiszen mint ismeretes, a törvények megfogalmazásának pontatlanságai és egyéb okok miatt e törvények sokszor egy bírói ítéletben élnek tovább, amelyben értelmüket elnyerik, s amelyre később hivatkozni lehet.) Ám ezen túl is sok tényező miatt olvashatunk a szakirodalomban az amerikai esetjog egységéről. Ennek az egységnek a magyarázatára általában a precedensjog működésének törvényszerűségeit, a jogi karok, s benne a jogászprofesszorok szerepét, az általuk végzett jogdogmatikai tevékenységet hozzák fel (René David 1977: 339 340; Zweigert 1984: 306.). Ha nincs egy tagállamban valamely kérdésre precedens, a bírák egy másik állam esetgyűjteményéhez nyúlnak – ahogy az angol bírák az olyan precedensekhez, melyek nem kötelezik őket, de meggyőző erejűek (persuasive), – és ha a döntés nem sérti jogérzéküket, annak megfelelően döntenek. A jogi karok esetében arra a tényre világítanak rá, hogy a számos jogi iskolában értelmetlen lenne pusztán a tagállami common law oktatása, illetve, hogy egy felmerülő jogeset tárgyalásakor a hallgatók kész összehasonlító jogásként fejtik meg az esetet, rámutatva a különböző tagállami megoldások gyengeségeire, mellyel egy, a tényleges common law feletti „általános common law” kialakításában vesznek részt. A jogászprofesszorok szerepe itt

mindenekelőtt az amerikai Jogi Intézet által szervezett összefoglaló gyűjtemények elkészítésénél domborodik ki, melyekben a legnevesebb szakemberek dolgozták fel saját jogterületük esetjogát, egy a bírák számára könnyen forgatható, áttekinthető segédeszközt alkotva ezzel.

5. Az amerikai jogászság

Az amerikai jogászság bemutatása kapcsán mindenekelőtt azokra a tényekre koncentrálnunk, amelyek az angol jogászsághoz képest egy összetételében, struktúrájában, etikájában és attitűdjeiben eltérő jogász társadalom kialakulásához vezettek., illetve melyeket a mai jogászság jellemzéséhez elengedhetetlennek ítélünk meg. Általánosságban megállapítható, hogy az USA jogászsága ma is "common law" környezetben tevékenykedik, hiszen a „common law”, mint már említettük, ma is az egyik alapvető jogforrás az USA-ban. Nézzük meg tehát, hogy milyen is ez a common law környezetben tevékenykedő jogászság, mindenekelőtt az angolhoz jogászsághoz képest.

Először az óriási számarány az, ami szembeszökő, hiszen 1989-es adatok szerint megközelítőleg 800.000 jogász él az USA-ban, ami önmagában és az arányokat tekintve is óriási szám. Erre az embertömegre olyan homogenitás, mint amilyenről az angol Bar eseten írtunk, nem lehet jellemző. Inkább a különbözőség az a szó, amivel a jellemzést elkezdhetjük, hiszen mind a bőrszín, a családi háttér, szociális státusz, mind a képzés, illetve a később jogászként működők tevékenységi köre, presztízse stb. terén olyan jelentős eltérések mutathatók ki, amelyek zavarba ejthetik a szociológust, ha a jogászság egészéről kíván értekezni. Nyilvánvaló, hogy a tagállami rendszer önmagában is erősíti a különbözőségeket, még akkor is, ha egy közös szervezet igyekszik összefogni az amerikai jogászság egészét. Mindezek alapján jelenti ki Atiyah, hogy az USA-ban nem létezik egységes jogász kultúra, hiszen ehhez túl nagy professzióról van szó (Atiyah Summers 1987: 374.).

Az amerikai jogászságról a legalapvetőbb szociológiai elemzést Richard L. Abel végezte el, akinek munkája ("American lawyers") behatóan elemzi az elmúlt száz év jogászságának fejlődéstörténetét, statisztikai adatokkal alaposan megtámogatva minden tézist. E statisztikai adatokat felhasználva emelünk ki néhány szociológiai megállapítást a számtalan szempontból megközelíthető és elemezhető jogászságról (R.L. Abel 1989).

Az angol barristerek esetében látható, hogy a jogászság ezen csoportja mindenekelőtt a felső középosztályból rekrutálódik. Az amerikai jogászság esetében – ilyen elit jogász csoport hiányában – ennyire éles "osztály- vagy rétegekötöttség" nem figyelhető meg, ám ez nem jelenti azt, hogy a jogászság verbuválódásánál ne élveznének előnyt bizonyos csoportok. Akárcsak más országokban, itt is megfigyelhető, hogy a pályaválasztásnál nagy szerepe van annak, hogy a családban van-e jogász. Egy 1949-es felmérés szerint az amerikai joghallgatók 30 %-ának közeli hozzátartozója jogász. A családok jövedelmi viszonyai talán még nagyobb szerepet játszanak, főleg az elit jogi iskolákba kerülés esetén. Egy 1972-es felmérés kimutatta, hogy a nevesebb jogi karokon a hallgatóknak csak 2,9 %-a jött olyan családból, ahol az évi jövedelem nem éri el a 10.000 dollárt, miközben a társadalom 10,3 %-a rendelkezik ilyen alacsony jövedelemmel. Mindezek ellenére állítható, hogy az egalitárius szemléletű USA-ban, ahol az angol jogász struktúra nem honosodott meg, a jogásszá válás lehetőségei jóval

szélesebbek, mint Angliában. A kisebbségek részvételi aránya is jelentősen megváltozott az utóbbi néhány évtizedben. A különböző kisebbségek kizárása, de jure diszkriminációja évszázadokon keresztül egyértelmű volt. E csoportok, mint a feketék vagy indiánok, az 1960-as évekig gyakorlatilag ki voltak zárva a professzióból és az elmúlt 30 évben egyre nagyobb számban nyertek felvételt a Bar-ba. A 19. században és a 20. század elején a legtöbb jogi iskola nem tanított feketéket. Amikor az explicit diszkrimináció megszűnt, a feketék alul reprezentáltsága egészen éles volt. 1950-ben például a szakma 1,1 %-a volt fekete, miközben a teljes populáció 10,5 %-a volt az. 1960-ra 1,3 %-ra nőtt ez az arány, miközben 10,6 %-ra a teljes populáción belüli részarány. A 60-as évek elején a polgárjogi mozgalom hatására a kisebbségek egyre jelentősebb arányban kerültek be a jogi karokra. 1983–84-ben az elfogadott jogi karokon a hallgatók 9,9 %-a származott valamely kisebbségi csoportból. Meg kell azonban jegyezni, hogy a jogi iskolákba nyert felvétel csak az első lépcsőfok a jogásszá válás útján. A jogásznak diplomát kell szereznie, majd pedig le kell tennie a jogászszövetség által szervezett vizsgát, amely a Bar-ba való felvétel legfőbb követelménye. A kisebbségi csoportokból származók a vizsgálatok szerint nehezebben veszik ezeket az akadályokat, mint a "fehér" többség. Ennek oka mindenekelőtt az előzetes iskolázottsági színvonal különbségeiben keresendő, illetve a Bar vizsgánál abban, hogy a kisebbségek nem az elit iskolák padsorait töltik meg mindenekelőtt (Atiyah P.S. and Summers 1987: 371.).

A jogi oktatás szintén jelentős eltéréseket mutat az angolhoz képest és ez a diverzitás természetesen a professzió egészére hat. 174 elfogadott jogi kar működik az Egyesült Államokban, azonban az elit jogi karok száma ennek csak kis része, amelyek hallgatóiból a nagy "wall street"-i cégek válogatnak., hogy a multi cég egy speciális jogi szakterületen aknázza ki a végzett jogász képességeit. A jogi karok oktatási módszereikben nagyjából egységesek, hiszen a "langdell"-i módszer, mely a jogszabályok és precedensek befűltatása helyett a tananyag jogeseteken keresztüli megvilágítását helyezi előtérbe, az egész USA-ban elterjedt. Ennek a képzési technikának legfőbb előnye a gyakorlat orientáltság, azonban súlyos hátránya, hogy jóval kisebb az az anyag mennyiség, amit így a foglalkozásokon fel lehet dolgozni. A módszerbeli egység azonban nem jelent színvonalbeli egységet, s egészen más szellemben és színvonalon tanulhat valaki a Harvardon, mint egy kevésbé elismert egyetemen.

Az a megállapítás tehát, hogy egy az angolhoz hasonló egységes jogászai kultúra nem létezik az USA-ban, az előbb elmondottak alapján talán érthetővé vált. A hatalmas létszám, az említett korlátok mellett is rendkívül széles családi és osztály bázis, ahonnan a jogászok származnak, a különböző etnikai csoportok, melyek egyre nagyobb arányban kapnak helyet a jogászai professzióban, és nem utolsósorban a jogi karok közötti színvonalbeli különbségek, melyeket egy egységes amerikai szakvizsga sem képes ellensúlyozni, ezt támasztják alá.

A jogalkalmazás kulcsszereplői, a bírák

Az egységes jogászai kultúra hiánya természetesen nem zárja ki, hogy bizonyos jellemző jogászai attitűdökről ne beszélhetnénk. A jogalkalmazás kulcsfigurái, akárcsak mindenütt, a bírák, így az angol jogászság "felső házával" párhuzamba a jogászság ezen rétegét állíthatjuk. Angliához hasonlóan, az USA-ban sem létezik karrier bíróság, mint a

kontinentális országokban, ahol a végzős joghallgató a bírói pályát választva, bekerül a bíróságra, s ezzel elindul azon a pályán, amelynek a végén akár a Legfelsőbb Bíróság elnöke is lehet, ha kellő tehetséggel (rossz esetben jó kapcsolatokkal) rendelkezik.

Az USA bírái nem részesülnek egységes bírói képzésben, s így az a jogász is bíróná választható, aki korábban még bíróságot is alig látott. Ez úgy lehetséges, hogy a legtöbb bíró a politikusokhoz hasonlóan választások útján nyeri el hivatalát. Korábban a bírákat a kormányzó, vagy a tagállami törvényhozás nevezte ki, ám Jackson elnökségét követően jött divatba az a választási rendszer, amely manapság a leginkább elterjedt. A szisztémát sokan támadják, hiszen nem nehéz belátni, hogy a laikusok döntését a választásnál a legkevésbé sem az érdekli, hogy a jelölt milyen szintre jutott el a jogtudomány megismerésében. A bírák ugyanis a választási küzdelem során nem nyilatkozhatnak politikai kérdésekről,⁴ s ebbe beletartozik az abortusz, vagy az adók kérdése is, így a választók sokszor egészen furcsa szempontok alapján döntenek arról, hogy kire adják le szavazatukat. Sokszor a jelöltek valamelyik párt indítja, s ekkor a választók aszerint döntenek, hogy az illetőt a demokraták vagy a republikánusok támogatják-e. Ahol pártszíneket nem képviselhetnek a jelöltek, ott pedig a felmérések tanúsága szerint aszerint döntenek a választók, hogy az illető milyen vallású, milyen a bőrszíne, de még inkább azon az alapon, hogy a jelölt neve hol szerepel a szavazólistán. A választáson ugyanis a választók egy listával szembesülnek, amelyen számukra csupa ismeretlen név szerepel, s ezek közül többnyire az első helyen szereplőre adják le szavazatukat. Így aztán ezért a helyért nagy a tolongás. Sok helyen sorshúzással dől el a sorrend, vagy ha a pártok indítják a jelöltet, akkor az általános választásokon jobb eredményt elérő párt szerzi meg az első helyet kiválasztottja számára. Az is gyakori választói szempont, hogy a jelölt neve milyen hangzású, hiszen a cseh származásúak inkább szavaznak Pospisilre, mint James Brown-ra, míg mondjuk a zsidók Noah Yasskinra, vagy az olasz származásúak arra, akinek Giovanni Pescatore a neve. Mindez bármilyen nevetséges is, a legtöbbször eldönti a választások kimenetelét, így aztán érthetőek azok az ellenvetések, amelyek kétségbe vonják a választások létjogosultságát az igazságszolgáltatás berkeiben. Ez a szisztéma nyilvánvalóan nem kedvez a szakmai szempontok érvényesülésének. Ezek az ismeretek még azt is megkérdőjelezzik, hogy a nagyobb városokban, ahol a személyes ismeretség szerepe kisebb, a bírónak a választóira kellene kacsingatnia a döntések meghozatalánál, jöllehet erről a jelenségről több tanulmányban olvashatunk. Angliától eltérően tehát nem a legfelkészültebb ügyvédből lesz bíró, akit a szakmai közösség elismerése után legitimál a politikai hatalom, hanem abból az ügyvédből, egyetemi oktatóból stb., aki jól el tudja adni magát, jó kapcsolatokkal rendelkezik, élvezi valamelyik párt bizalmát, nem feszélyezi egy választási tortúra, és végül jó helyen szerepel a listán, vagy kellemes hangzású neve van. Ennek a ténynek pedig számos következménye van a jogalkalmazásra is. Az a szociológiailag igazolt tény, hogy az amerikai bírák sokkal kevésbé veszik szentírásnak a korábbi bírói döntéseket, illetve hogy a jogszabályok értelmezésénél is jóval "nagyvonalúbbak", mint angol kollégáik, nem pusztán a bírák választási szisztémájának eredménye. Itt közrejátszik a bírósági hierarchiától a szakmai közösség szerveződésén át

⁴ Az ABA bírói magatartási kódexe szerint egy bírónak tartózkodnia kell a politikai részvételtől...

Egy bírónak vagy választásra jelöltnek ... tilos: a) vezetői, vagy bármilyen más állást betöltenie politikai szervezetben b) beszédet tartani politikai szervezet érdekében vagy jelöltként fellépni vagy nyilvánosan jelöltet támogatni közhivatalnoki állásra c) pénzalapot követelni vagy adóhányadot kifizetni vagy hozzájárulni bármely szervezetnek vagy jelöltnek, gondoskodni politikai szervezetekről vagy jegyeket vásárolni politikai pártok vacsorájára vagy egyéb fogadásokra...

az oktatási rendszeren keresztül sok egyéb tényező, ám kétségtelen, hogy egy nem szakmai alapon működő szelekciós mechanizmus jelentős mértékben megnehezíti az egységes jogalkalmazási gyakorlat kialakítását.

6. A precedensjog

Vizsgáljuk meg ezután azt, hogy milyen az amerikai bírák viszonya a precedensek követésének kényszeréhez, amely egy precedensekre (is) épülő jogrendszer működésének alappillére.

Az USA jogrendszeréről, mint a common law jogrendszerek egy sajátos változatáról szoktak beszélni a szakirodalomban. A common law ebben az esetben mindenekelőtt a kontinentális jogrendszerektől való elhatárolásra utal. Ezt a kifejezést jelen esetben az esetjog szinonimájaként használjuk, mely mindenekelőtt a tagállamok bíróságai, másodsorban a szövetségi bíróságok által fejlesztett jogot jelenti. Azzal a megállapítással, hogy az Egyesült Államok – Louisiana kivételével – common law jog maradt, arra szoktak utalni, hogy ebben a szövetségi államban precedensrendszer létezik. Ez ma akkor is igaz, ha tudjuk, hogy common law már akkor is létezett, amikor mai értelemben vett precedensjogról még szó sem volt. Azt ugyanis le kell szögeznünk, hogy precedensjogról csak abban az esetben beszélhetünk, ha a bírák nem csupán akkor követik a korábbi döntéseket, amikor a döntés egyezik saját véleményükkel. Ebben az esetben pusztán arról lenne szó, hogy a bírák döntéseik alátámasztására akkor hivatkoznak egy korábbi ítéletre, ha azzal egyetértenek. A precedensjog alapfeltételének tekintett *stare decisis* elv értelme éppen az, hogy a kontinentális jogban a kodifikáción keresztül bizonyos mértékben megvalósuló jogbiztonságot azzal szolgálja, hogy az arra kötelezett bíróságokat kétséges esetekben is a "felettes" bíróság ítéleteinek követésére kényszeríti, enyhítve ezzel az önkény lehetőségét, biztosítva a relatív kiszámíthatóságot. Ennek a szisztémának az alapját – mint az köztudott – Angliában találhatjuk meg, ahol hosszú évszázadokon keresztül kiemelt szerepe volt az esetjognak, annak ellenére, hogy az esetekhez tapadó döntések követésének kényszerét bírói ítélet nem mondta ki. Erre csak a tizenkilencedik században kerül sor, amikor a bírósági szervezet hierarchizáltságának kialakításával és más feltételek megvalósításával lehetővé válik a "stare decisis" elvének érvényesítése.

Szándékunk szerint a következőkben pontokba szedve ismertetjük az amerikai precedensjog működésének azon sajátosságait, melyek mindenekelőtt az angliai precedensjogtól megkülönböztetik. Pontosítva feladatunkat, megpróbáljuk röviden alátámasztani azt a sűrűn hangoztatott megállapítást, mely a megmerevedő angol precedensjog oldódásáról beszél az Egyesült Államokban. Mit jelent ez az oldódás, amely nyilvánvalóan szociológiai tényezők, nem pedig jogszabályi rendelkezések következménye.

a) A bírósági szervezet csúcán álló bíróságok az angol bíróságokkal ellentétben nincsenek saját korábbi ítéleteikhez kötve, ám a legtöbb esetben azoknak megfelelően döntenek. Ez azt jelenti, hogy itt – akár tagállami, akár szövetségi szinten – nem beszélhetünk precedensjogról a korábban elmondottak értelmében, hiszen a bíróság csak akkor követi a saját szintjén született ítéletet, ha az meggyőző erejű. Ez a lehetőség óriási hatalmat ad az éppen ítélkező bírák kezébe, akik – beállítottságtól, aktivizmusra való hajlamuktól függően – a jogfejlődés új irányát meghatározó döntéseket hozhatnak. Ez legszembetűnőbben a Legfelsőbb Bíróság esetében érvényesül.

b) Amikor a precedenskövettség ténye nyilvánvaló, az angol gyakorlathoz képest akkor is számos lehetőség áll rendelkezésre a követendő szabály elkerülésére. Az egyik ezek között az, hogy ha egy adott ügyben a döntést hozók tartalmi érvelése kétséges, akkor az amerikai bírák a döntésben megfogalmazott "szabály" rögzüléséhez egy bizonyos próbaidőt tartanak szükségesnek. Ilyen esetekben – vagyis míg más ügyekben az adott döntést nem erősítik meg – a bírák gyakran tesznek úgy, mintha a szabály nem létezne. (Az ilyen ítéletet persze a felettes bíróság megváltoztathatja.)

c) Egy másik, a precedensek követésének kényszerét enyhítő gyakorlata az amerikai bírának az, hogy azoktól a döntésektől is igyekeznek függetleníteni magukat, amelyekben nem született világos többségi vélemény. (Az ilyen ítéleteket „plurality opinion”-nak nevezik).

d) Ugyancsak jellemző és Angliában elképzelhetetlen gyakorlat az, hogy a bíróság olyan – egyébként kötelező – rációtól⁵ tekint el, melyről azt feltételezi, hogy a felettes bíróság a közeljövőben meg fogja változtatni. (anticipatory overruling)

e) A ráció, vagy amerikai elnevezéssel „holding” megkeresésének technikáit illetően is látványos az eltérés az amerikai és angol gyakorlat között. A ráció megtalálásának módjaira vonatkozóan terjedelmes szakirodalomra bukkanhatunk az angol jogirodalomban és ezen a talajon az angol bírák között egyfajta közegyezség alakult ki. Ilyen közegyezségről az USA-ban nem beszélhetünk és ez a precedensek értelmezésének szabadságát jelentősen megnöveli.

6. A törvényjog

Egy másik érdekes kérdés az USA jogrendszerének vizsgálata kapcsán a bírók törvény értelmezési gyakorlata. Ez azonban már összetettebb probléma, hiszen itt a törvényhozás és általában a politikai rendszer sajátosságai okozzák az angol jogszabály értelmezéstől való eltérést.

A törvényjog mind szövetségi, mind tagállami szinten jelentős jogforrás, melynek változatos megjelenési formáival találkozhatunk (State constitutions, state statutes, U. S. constitutions, federal statutes). A törvények jelentősége Angliához hasonlóan a 19. század végétől nő meg robbanásszerűen. A szecessziós háború időszakában enyhülő kodifikációs lázat követően sem csökken a törvényhozás aktivitása, s az egyes törvények nagy számban látnak napvilágot a szövetségi illetve tagállami törvényhozó testületekben. Ennek fényében tűnhet érdekesnek arról értekezni, hogy a törvényjog szerepe korlátozottabb az Egyesült Államokban, mint Angliában (Atiyah Summers 1987). Hangsúlyozni kell, nem a kibocsátott törvények száma az érdekes, hiszen a mennyiségi mutatók minden valószínűség szerint az USA javára billentenék a mérleg serpenyőjét. A jogrendszerben, mindenekelőtt a jogalkalmazásban betöltött szerepről van itt szó, melynek vizsgálatát a törvényhozás és a törvények jellegzetességeivel érdemes kezdeni. Az USA alkotmánya Montesquieu hatalmi ágak elválasztásáról szóló elméletének tökéletes megvalósulása. Amint Bibó állítja, ez nem Montesquieu érdeme,

⁵ A ráció az angolszász világban szerepet kapó esetjog egyik legfontosabb fogalma, mely egy eseti döntés azon részét jelöli, melyet az esetet követni köteles bíróság a tényállási elemek pontos ismétlődése esetén kötelezően alkalmaz a későbbi ügyben. Egy döntés lényegéről, velejéről van tehát szó. Egy bírói döntés minden további része obiter dictum-nak minősül, amit nem kell követnie egy későbbi úgynél a precedens követésének kötelezettségével terhelt bíróságnak, hanem azt legfeljebb irányadó megállapításként veszi figyelembe.

hanem egy olyan hatalmi helyzeté, ahol egy földrajzilag távoli gyarmat törvényhozása és bírósága mindinkább igyekszik távol tartani magát a királyt képviselő kormányzó hatalomtól. A kormányzói tisztségből lesz a nép választásától függő elnöki tisztség és mint Bibó írja, "előttük van az amerikai prezidenciális demokratikus alkotmány" (Bibó 1986:2. kötet 381.). Ennek eredményeképpen az USA végrehajtó hatalma – a hatalommegosztás elméletének steril megvalósulását biztosítva – élesen el van választva törvényhozástól. Aki a végrehajtó hatalomban szerepet kap, nem lehet képviselő. Ez a tény máris magyarázatot ad arra, hogy – egy az Angliához hasonló – kormányzati dominancia miatt nem érvényesül a törvényalkotásban. A kormányzat és a törvényhozás között ugyan összekötő kapcsot jelenthetnének még a pártok, ám ezek belső kohéziójának gyengesége illetve a törvényhozásban uralkodó erőviszonyok és a kormányzás pártszínezetének eltérései miatt (konzervatív kongresszusi többség demokrata elnökkel vagy fordítva) itt ez sem érvényesül. Angliában kétszer is meggondolja egy képviselő, hogy újválasztását kockáztatva a saját pártját képviselő kormány indítványa ellen szavazzon, míg ez a magatartás egy amerikai képviselő részéről teljesen mindennapos. Ez nem az angolok gyávasága miatt van így, hanem az eltérő párt és kormányzati struktúra miatt. Egy amerikai képviselő saját szakembergárdával rendelkezik és újválasztásához nem elsősorban pártjától vár segítséget, hanem valamely érdekcsoporttól. A nyomás tehát nem elsősorban a párt felől jön, s ez okozza azt, hogy az angol pártoknál tapasztalható pártfegyelem, s a kormány által beterjesztett törvényjavaslatoknál megfigyelhető egységes szavazás az Egyesült Államokban jóval korlátozottabban érvényesül. Ám nézzük meg, hogy mindez milyen hatást gyakorol a törvényekre. A laza pártfegyelem és az érdekcsoportok nyomása számtalan egyéni képviselői indítványra ad okot. A képviselők által beterjesztett törvénytervezetek pedig magukon viselik elkészítőik stílusát, még akkor is, ha azokat jogászok közreműködésével készítik elő. A szóhasználat precizitására, a dogmatikai egyeztetésre itt nem fordítanak akkora figyelmet, hiszen a törvény megszavazásáig a számos módosító javaslattal úgyis megváltozik annak szerkezete, eredeti egységessége.

Természetesen a végrehajtó hatalom felől is érkeznek törvényjavaslatok, melyeket az angliai törvényszerkesztőkhöz (parliamentary draftsmen) hasonlóan képzett szakemberek készítenek elő. Ám e javaslatokkal sem bánnak kíméletesebben a bizottságok, a képviselők, s egy angol törvényjavaslat szinte módosítás nélküli megszavazásához képest ezek is alaposan "szétcincálva" kerülnek elfogadásra.

A törvényhozásnak ez az elnagyolt leírása adja annak magyarázatát, hogy az amerikai törvényeket miért vádolják pongyolással. A törvények precizitásának hiánya a jogalkalmazásra hárítja az új törvények jogrendszerbe illesztésének feladatát. Az angol törvények szószerinti értelmezésének átvétele ilyen körülmények között abszurd ítéletek tömegét eredményezhetné, s mint a precedensjog esetén láthattuk, a bírák sajátos szocializációja miatt egy ilyen gyakorlat elképzelhetetlen is lenne. Nehezen hozna egy amerikai bíró a józan észnek nyilvánvalóan ellentmondó döntést pusztán azért, hogy magasabb „jogászi szempontoknak” megfeleljen. A bírák ennek megfelelően a büntetőjog területét kivéve nem ragaszkodnak a szószerinti értelmezéshez, hanem változatos értelmezési metódusokat használnak, s nyíltan elismerik, hogy egy adott esetben más megoldás is elképzelhető lenne. Ez persze nem jelenti azt, hogy ha lehetőséget látnak rá, ne részesítenék előnyben a grammatikai értelmezést, mint a jogbiztonságnak leginkább megfelelő megoldást.

7. A Legfelsőbb Bíróság

Lehetetlen lenne az USA jogrendszerének bemutatásánál a Legfelsőbb Bíróság szerepének, működésének leírását mellőzni. Azon tény, hogy e bíróság a legfőbb bírói fórum és az alkotmány értelmezésének letéteményese is egyben, a jogrendszerben és a politikai életben is kiemelt jelentőséget biztosít ezen intézménynek. E bíróság joghoz való viszonya, értelmezési metódusai, ideológiai befolyásoltsága az alsóbb szintű ítélkezésre is hatást gyakorol és a korábban már leírt bírói attitűd kialakításához is nagymértékben hozzájárul. A stabilitás semmi esetre sem tekinthető a washingtoni márványpalota 9 bírāja vezérelvének, hiszen egy – egy alkotmányos rendelkezés oly sok értelmezést megért az egymást követő bírói döntésekben, mintha nem is létezne precedensjog ebben az országban. Ehhez a később tárgyalt ideológiai és politikai tényezőkhöz túl az az alkotmányszemlélet is hozzájárul, mely egy élő organizmusnak tekinti az alkotmányt, melynek tartalma a társadalom szemléletének változásával megváltozhat, amire a szöveg korábban már említett elasztikussága lehetőséget ad. Erre a szemléletre jó néhány bírói kijelentést lehet idézni,⁶ ahol a korábbi precedensek követésének önmagában vett értékét kérdőjelezi meg. Ebből következően a Legfelsőbb Bíróság viszonylag sűrűn bírálja felül ítéleteivel a korábbi bírói döntéseket, s ad ezzel új értelmet az egyes alkotmányos rendelkezéseknek. Ennek kiemelkedő jelentősége az alkotmányban rögzített alapjogok területén van, melyek az alkotmány kiegészítésekben kaptak helyet az USA alkotmányában. Itt igazán szembeszökő az, hogy viszonylag egyértelműnek tűnő rendelkezések is milyen változásokon mentek keresztül az értelmező tevékenységnek köszönhetően.

A Legfelsőbb Bíróság politikai jellege

Sokszor rótták már fel a bírácoknak, hogy az aktuális ideológiai divatot vagy uralkodó politikai irányvonalat követve alakítják ki álláspontjukat, lealacsonyítva ezzel a jogtudományi tevékenységet, vagy még egyszerűbben, hogy az elnök vagy valamely politikai csoportosulás igényeit kiszolgálva végzik tevékenységüket. E vádakkal szemben lehet védekezni, ám teljesen megcáfolni igen nehéz lenne őket, figyelembe véve azokat az óriási erőfeszítéseket, amit egyes elnökök vagy érdekcsoportok tesznek, hogy saját jelöltjüket juttathassák be a testületbe. 1987-ben Reagan elnök jelölése pl. teljesen megosztotta a társadalmat. Az általa kívánatosnak tartott személy, Robert Bork jelölését a Szenátus nem fogadta el és az ezt követő négy hónapban óriási kampány indult Bork kinevezése mellett illetve ellen. Óriási összegeket költöttek egyes érdekcsoportok Bork lejárására vagy támogatására és a Kongresszus hihetetlen mennyiségű táviratot kapott az ügyben állást foglalóktól. Mindez annak volt köszönhető, hogy a Legfelsőbb Bíróság olyan, a társadalmat politikailag megosztó kérdésekben foglalhat állást, ahol a döntést alapvetően az határozza meg, hogy milyen az ideológiai

⁶ Stare decisis is usually the wise policy, because in most matters it is more important that the applicable rule of law be settled than that it be settled right... This is commonly true even where the error is a matter of serious concern, provided correction can be had by legislation. But in cases involving the Federal Constitution, where correction through legislative action is practically impossible, this Court has often overruled its earlier decisions. The Court bows to the lessons of experience and the force of better reasoning, recognizing that the process of trial and error, so fruitful in the physical sciences, is appropriate also in the judicial function. (Louis D. Brandeis, *Burnet v. Coronado Oil & Gas Co. Id. Walter Haller 78.*) "...To be right is a better way of maintaining respect than to be stable in the wrong .." (Robert H. Jackson).

megoszlása a bírának. Nem mindegy tehát, hogy Reagan konzervatív jelöltje merre billenti a mérleg serpenyőjét. Mindez jelzi tehát, hogy bármennyire igyekeznénk is politikailag semlegesként beállítani a bíróságot, a kérdés a végén mégis ott maradna, hogy akkor miért ez a sok hűhó a kinevezések körül. Ráadásul a kinevezett bírák többsége korábban politikailag aktív jogászok közül kerül ki, akiket egy politikailag szintén nem semleges elnök kötelez le a jelöléssel. Schmidhauser 1960-ban megjelenő munkájában mutatta ki, hogy az addig kinevezett 92 bíró között csak egy volt olyan, aki nem volt korábban politikailag aktív (Haller 1972: :84). Nixon elnök 1969-ben egy Tv adásban kijelentette, hogy egy főbírói jelölés a legfontosabb elnöki személyi döntés (Haller 1972: 80).

Azt is meg kell említeni persze, hogy az elnöki remények sokszor nem válnak valóra, amennyiben a bírák döntéseikkel nem az elnökök által kívánatosnak tartott álláspontra helyezkednek. Eisenhower elhíresült kifakadása⁷ jelzi, hogy – különösen ha nagy bírói egyéniségekről van szó – a bírák függetleníthetik magukat az elvárásoktól, vagy a róluk alkotott képtől. Egy konzervatív beállítottságú bíró a körülmények mérlegelése alapján liberális ízű döntést is hozhat.

Az ideológiai spektrum a bíróság tekintetében egyébként nem túl széles és ha leegyszerűsítésnek tűnhet is, a Legfelsőbb Bíróság tevékenységével foglalkozó amerikai szakirodalom sem árnyalja túl a bírák beállítottságát. A kérdés általában az, hogy liberális vagy konzervatív túlsúly érvényesül-e a testületen belül és hogy az újonnan kinevezett bíró vajon melyik irányba mozdítja el a bíróság összetételét. A témával foglalkozó egyik szerzőpáros (David Rohde és Harold Spaeth) pl. a következőképpen végzi el az ideológiai besorolást: Három alapkategóriát különböztetnek meg, nevezetesen a szabadság, az egyenlőség és a „New Dealizmus” kategóriáit. Az első tartalmazza az állam és az egyén közötti konfliktusokra vonatkozó problémakört, vagyis a különböző eljárási jogokat, mint pl. a bűnvádi eljárás alá helyezett jogait, az anyagi jogokat mint pl. a vallás és véleményszabadság. A szerzők szerint a liberálisok nagy hangsúlyt fektetnek ezekre, a konzervatívok pedig inkább a bűnözés elleni hatékony védelmet tartják fontosnak. Második kategória az egyenlőség kérdése, melynek problematikájára a szerzők szerint a liberálisok a konzervatívokkal ellentétben rendkívüli érzékenységet mutatnak. Végül harmadik a „New dealizmus” kategóriája, mely az állami beavatkozás mértéke tekintetében osztja meg a liberálisokat és a konzervatívokat, s itt rendkívüli leegyszerűsítéssel azt a furcsának tűnő megállapítást lehet tenni, hogy a liberálisok inkább támogatják az állami szabályozást mint a konzervatívok.

Mindezek alapján azután az egyes bírák könnyen beskatulyázhatók és néhány fontosabb állásfoglalást követően gyorsan elterjed valakiről, hogy inkább liberális mint konzervatív. Ezen az alapon beszélnek a liberális Marshall bíróról, és a konzervatív Bork-ról. A tipizálás ellenére, mint már jeleztük, egy liberálisnak kikiáltott bíró bátran hozhat egy ügy kapcsán konzervatív jellegű döntést, vagy fordítva, amire számtalan példát lehetne felhozni.

A bíróság nem oly régi működése egyébként különböző, jól elhatárolható korszakokra bontható. Jóllehet az alkotmány kifejezetten rendelkezik a bíróság létesítéséről, annak hatásköréről még az elnöki feladatoknál is szűkszavúbban fogalmaz. A bíróságokról szóló 1789-es törvény sem tisztázta végérvényesen a Legfelsőbb Bíróság szerepét, s így az első két évtizedben egy szerény, visszafogott bíróság képe bontakozik

⁷ „A legörültebb lépés volt, amit csak elkövettem”.

ki előttünk. A leghíresebb amerikai bíró, John Marshall 1801-es kinevezésével kezdődik új korszak a bíróság életében, amikortól a bíróság lépésről lépésre alapozza meg mára már rendkívüli hatalmát. 1803-ban hoznak először olyan döntést, melyben egy tagállami törvényt alkotmányellenesnek nyilvánítanak, a modern alkotmánybíróságok legfőbb feladatával ruházva fel ezzel magukat. Marshall határozott véleménye volt, hogy mindazon esetekben, amikor egy törvény ellentétes az alkotmánnyal, a bíróság feladata az alkotmány szupremáciájának megőrzése az adott törvény alkotmányellenessé nyilvánításán keresztül. Ennek megfelelően döntések tucatjában semmisítették meg tagállami törvényeket a következő néhány évtizedben. Ugyancsak Marshall nevéhez kötődik az a korábban vázolt folyamat, melynek során az alkotmány ügyes értelmezésével a szövetség hatalmát kibővítik. A polgárháború és a New Deal közötti időszak az államhatalom és a magángazdaság közötti viszony meghatározásával telik el. A döntések többsége az állami beavatkozás ellen foglal állást. A húszas években a bíróság több mint 130 olyan törvényt nyilvánított alkotmányellenesnek, amely az állami beavatkozás fokozásával kísérletezett. A szövetségi jogszabályokat általában azon az alapon semmisítették meg, hogy nem tartoztak az adott ügyek szövetségi kompetenciába, a tagállamiak esetében pedig azon az alapon, hogy a törvények megsértik a 14. alkotmány-kiegészítésben védett gazdasági jogokat. Rooseveltnél, a gazdasági válság kezelését megcélzó programja végrehajtásánál éppen ezen ítélkezési gyakorlatba ütközött. A mezőgazdaság stabilizálása érdekében megszületett intézkedés, mely a farmer gazdaságok termelésének korlátozásából állt, természetesen a bíróság elutasítására talált, ahogy a többi hasonló válság kezelő intézkedés. Az elnök ebben a helyzetben azzal a törvény javaslattal kísérletezett, hogy emeljék meg a bírók számát úgy, hogy minden hetven évet betöltött bíró mellé válasszanak egy újat. Ezzel a bíróság létszáma tizenötre emelkedett volna. Ám e törvény tárgyalása közben a bírák jónéhány olyan döntést hoztak, melyben saját korábbi döntéseikkel helyezkedtek szembe, támogatva a New Deal programját ezekkel. E döntések elsősorban két bíró „pálfordulásának” voltak köszönhetőek, aminél kétségtelenül szerepet kapott a Kongresszus nyomása. (Innen a mondás, „the switch in time that saved nine”.) Nem sokkal ezután egy bíró nyugdíjba ment, majd többen más okból távoztak a testületből, s ezzel végképp elhárultak a New Deal elől az akadályok, hiszen Rooseveltnél végre a „saját embereivel” tölthette fel a bíróságot. A harmincas évek végétől kezdődően a szabadságjogokra helyeződik át a hangsúly. A bíróság összetételétől függően ez az időszak elég nagy eltéréseket mutat a kérdéskör megítélését illetően, hiszen egy vagy két új bíró kinevezését követően a szavazati arányok megváltozása egyik vagy másik oldalra billentette a testület állásfoglalását. Ebből az időszakból Warren főbíró neve vált a legismertebbé, akinek aktivizmusa, liberális beállítottsága az ötvenes évek elejétől határozta meg a döntések irányát. E liberális túlsúlynak Nixon vetett véget, aki négy bíró jelölésével járult hozzá a konzervatív túlsúly megerősítéséhez. Ezt követően hosszú ideig csak konzervatív elnököknek volt lehetőségük új bírói jelölésre (Carter-nek egyedülálló módon nem volt egyetlen jelölésre sem lehetősége) Ennek ellenére, a bíróság döntéseit megvizsgálva nem állítható, hogy radikális konzervatív fordulatot vett volna a Legfelsőbb Bíróság. A szakértők inkább a vegyes jelzöt aggatják e látszólag konzervatív túlsúllyal működő testületre, hiszen egyes döntések kifejezetten liberális ízűek, míg nyilvánvalóan vannak egyértelműen konzervatív döntések is. Számos „liberális” döntés született pl. a női egyenjogúság területén, vagy bizonyos hátrányos helyzetű csoportok támogatására. (Ilyen volt pl. az a döntés, mely az illegális bevándorlók gyermekei számára lehetővé tette, hogy iskolába járjanak. Plyler v. Doe

1982). A konzervatív irányvonalat viszont a büntetőjog területén megszületett számos konzervatív ízű döntést jelzi (pl. *United States v. Leon* 1984).

Látható tehát, hogy az ideológiai meghatározottság nem teszi teljes mértékben, csak nagyjából kiszámíthatóvá a döntéseket (Baum 18–24.).

Egy átértelmezett alkotmányos rendelkezés

Az 1787-es alkotmány köztudottan közvetlenül nem deklarált polgárokat megillető jogokat, inkább a kormányzati hatalom decentralizálásán keresztül igyekezett megakadályozni az egyének vagy bizonyos csoportosulások elnyomását. Az alkotmány kiegészítések ezt a hiányt pótolták. Ezek az alapjogok képezték később a Legfelsőbb Bíróság legfontosabb értelmezési területét és természetesen a legnagyobb társadalmi vitákat is az ezen jogok értelmezésének mikéntje váltotta ki.

Az 1868-ban hatályba lépett 14. alkotmány-kiegészítés legfelsőbb bírósági értelmezése, majd átértelmezése eklatáns például szolgál e bírói fórum működési mechanizmusára.⁸ Az alkotmány ezen kiegészítése többek között azt a célt szolgálta, hogy a polgárháború befejezését követően a feketék diszkriminációját megszüntessék. Ezt megelőzően ebben a kérdésben egy 1857-ben meghozott legfelsőbb bírósági döntés volt irányadó, melyben Taney főbíró kifejtette, hogy a négereket az alkotmány megalkotói nem szándékoztak az állampolgárok közé sorolni.⁹ Az ezen bírói döntést felülbíróló 14. alkotmány-kiegészítés diszkriminációt megszüntető szándékát korai döntéseiben a Legfelsőbb Bíróság is alátámasztotta. 1880-ban alkotmányellenesnek nyilvánítottak egy olyan tagállami intézkedést, amely a feketéket kizárta az esküdtszékből (*Strauder v. Virginia* 1880). A századfordulót megelőzően született azonban egy olyan döntés, mely a feketékkel szembeni diszkrimináció mikéntjét évtizedekre meghatározta. A bíróság ugyanis védelmébe vett egy olyan állami intézkedést, amely büntetőjogi eszközökkel kívánta szankcionálni a vasúton, elkülönített vagonokban utazó feketéket, illetve fehéreket, ha az elkülönítésre vonatkozó szabályt megsértik. Jóllehet ez a szabály nyilvánvalóan a feketék diszkriminációját szolgálta, a bíróság mégis úgy foglalt állást, hogy mivel e törvény a rasszok közötti konfliktusokat megakadályozandó, rendőrségi szempontból értelmes célokat szolgál, így az egyenlő módon végrehajtott elválasztás (vagyis nem csupán a feketék nem utazhatnak fehérek között, hanem a fehérek sem a feketék számára rendelkezésre álló vagonokban) nem sérti az alkotmány 14. kiegészítését. Ez a híres „*separate but equal*” formula azután esetek tömegeinél vált irányadóvá és tette lehetővé a faji elkülönítést az élet számos területén. Az egyik bíró, különvéleményében hangot adott annak a nézőpontnak is, hogy

⁸ 14. cikk 1. § „, Az Egyesült Államok területén, illetve az Egyesült Államok joghatósága alá tartozó területen született vagy állampolgárságot szerzett személyek az Egyesült Államok és lakóhelyük államának polgárai. Államok nem alkothatnak és nem hajthatnak végre olyan törvényt, mely csorbítja az Egyesült Államok polgárainak kiváltságait vagy mentességeit. Az államok személyeket életüktől, szabadságuktól vagy vagyonuktól csak a törvénynek megfelelő eljárás alapján foszthatnak meg. Az államok a joghatóságuk alá tartozó területen senkitől sem vonhatják el az egyenlő jogvédelmet.

⁹ „(Negroes) were not intended to be included, under the word „citizen” in the Constitution, and can therefore claim none of the rights and privileges which that instrument provides for and secures to citizens of the United States. On the contrary, they were at that time considered as a subordinate and inferior class of beings, who had been subjugated by the dominant race, and, whether emancipated or not, yet remained subject to their authority, and had no rights or privileges but such as those who held the power and the government might choose to grant them. (*Scot v. Sandford*, 19 Howard 393, 1857)

az ominózus törvény csupán formális egyenlőséget biztosít, míg ténylegesen a feketék elnyomására szolgál miközben e bíró szellemes megjegyzése szerint az alkotmány szintjén, amikor a megkülönböztetést megtiltja.¹⁰ Ezzel a döntéssel egyébként nem csupán az volt a probléma, hogy a materiális egyenlőség helyett a formálisat előtérbe állítva mutatta meg, hogy egy szöveg milyen fura okoskodásra adhat lehetőséget, hanem az, hogy a valóság még a bírák által preferált formális egyenlőséget sem igazolta. A feketék számára rendelkezésre bocsátott intézmények ugyanis jóval alacsonyabb színvonalon álltak, mint a fehérek intézményei, ami a szegregáció további fokozódásához vezetett. Néhány évtizeddel később egyébként éppen ezt a tényt használták fel a bírák a „separate but equal” formula oldásához. A harmincas évek végén ugyanis jó néhány esetben mondták ki az egyenlőség megsértését azon az alapon, hogy a feketék nem rendelkeznek azonos színvonalú képzési lehetőségekkel a főiskolai oktatás területén. A doktrína végleges felcserélésére 1954-ben került sor, amikor a Warren névvel fémjelzett bíróság a fajok elkülönítését az állami iskolákban alkotmányellenesnek ítélte. E döntés – mint tudjuk – nem egy probléma lezárását jelentette, hanem sokkal inkább a polgárjogi mozgalmak első állomását. A liberális Warren, aki maga mellé állította a bírakat, indoklásában nevelési megfontolásokra és a kisebbség kisebbségi komplexusára hivatkozott. Világos azonban az is, hogy e döntést alapvetően meghatározta az ekkorra már jelentősen megváltozott „korszellem”. A faji megkülönböztetés nyílt felvállalása egyre nehezebb súlyként nehezedett az amerikai társadalomra, s így e döntés rövid időn belül akkor is bekövetkezett volna, ha nincs a bíróságban egy ilyen jelentős liberális személyiség. A „separate but equal” formula szükségszerűen tűnt el (érdekes módon úgy, hogy a megszületését eredményező döntést nem bíralták felül) és egy apró bizonyíték mára már csak a többi mellett arra, hogy a bírói értelmezésnek alig vannak határai.

8. Az amerikai eljárásjog jellegzetességei

Az angolszász igazságszolgáltatás világát a kontinentális országok igazságszolgáltatásától talán az eljárásjog különbözteti meg leginkább. Itt is kiemelhető azonban az USA jogrendszere, mely ezen a téren is meglehetősen szélsőséges megoldást mutat, amennyiben az angolszász eljárás alapideológiáját a végletekig eltúlozva érvényesíti. Az alapideológia az, hogy a szembenálló felekre van bízva alapvetően az eljárás iránya, akik csatát folytatnak (battle theory) és az általuk előadott tények, bizonyítékok, az ő kérésükre meghallgatott tanúk alapján hoz döntést az esküdtszék, illetve a bíró. A sok egyoldalúan beállított tényből azután kiderül majd az igazság. (the truth will out) Ez a felfogás az eljárás minden egyes mozzanatát meghatározza, kezdve az esküdtek kiválasztásától a döntés megszületéséig. Az inkvizitórius eljárással szemben itt a bíróság nem rendelkezik a nyomozati anyaggal, s az esküdtek sem tudják, hogy milyen tanukat fognak meghallgatni, vagy milyen tárgyi bizonyítékokkal szembesülnek majd a bíróságon. Ez büntető ügyben az ügyészre és a védőügyvédre, polgári ügyben a peres felek ügyvédeire van bízva, akik a sportolókhoz hasonlóan taktikáznak, hogy milyen tényeket mikor hozzanak elő, illetve, hogy előhozzanak-e egyáltalán. Roscoe Pound-tól származik a „sport teória” kifejezés az amerikai eljárás jellemzésére, ám még

¹⁰ In view of the Constitution, in the eye of the law, there is in this country no superior, dominant ruling class of citizens. There is no cast here. Our Constitution is color-blind, and neither knows nor tolerates classes among citizens. In respect of civil rights, all citizens are equal before the law.

sűrűbben olvasható az ilyen keretekben dolgozó ügyvédek, ügyészek tevékenységének leírásánál, hogy tulajdonképpen egy partizán háborúról van szó, ahol a partizánok célja az elvileg neutrális bíróság előtt a minden áron elért győzelem. A cél természetesen az inkvizitórius eljárás esetén sem más, ám itt a csata menetét keményen kézben tartja az eljárást vezető bíró, aki jóval aktívabb amerikai kollégájánál.

Az adverzariális rendszer USA-ban érvényesülő változatát folyamatosan számos kritika éri. Az a tény, hogy a büntető eljárásoknál igen gyakran másra sem kíváncsi a védőügyvéd, mint hogy követett-e el valamilyen eljárási szabályszegést a rendőrség a nyomozás során, jelzi e szisztéma buktatóit. Azt a vádat, hogy az adverzariális rendszer általában véve nem igazság orientált, többen hangoztatták már. Az egyik nagy vitát kiváltó kárhóztatója az USA eljárási rendszerének Frankel bíró, aki 1974-es cikkében (*The search for truth: an umpireal view*) összegzi e rendszer gyengeségeit. Elismeri ugyan, hogy e rendszer megfelelő korlátok között jól is működhet, ám éppen e korlátok hiányát hiányolja és a kontinentális technika előnyeit emeli ki. Legfőbb hibának első látásra épp a rendszer lényegét tekinti, hiszen azt mondja, hogy fizetett partizánokra bízni a nyomozást nem túl szerencsés megoldás.¹¹

Ám később kiderül, hogy ő kifejezetten az „amerikai partizánokra” utal, akik az általa idézett Burger bíró szerint nem megfelelően képzettek,¹² és nem állják ki az angol kollégáikkal az összehasonlítást. Ezzel a véleményével e bírák nincsenek egyedül.

E téma szakértői, az angol és amerikai jogrendszert összehasonlító Atiyah és Summers a következőkben összegzik az angol és amerikai eljárás különbségeit. (Ők is megfelelőbbnek tartják és általában véve igazság-centrikusabbnak minősítik az angol eljárást az amerikaiénál, bár bizonyos pontokon az angol eljárás gyengeségeire is rávilágítanak). Mindenekelőtt úgy vélik, hogy a laikusokból álló esküdtszék, mely az USA-ban lényegesen sűrűbben alkalmazott intézmény, eleve alkalmatlanabb a bizonyítékok mérlegelésére és végső soron az igazság kiderítésére, mint a szakmailag igen magasan képzett barrister. Másodsorban arra utalnak a szerzők, hogy az angol jogban nem léteznek olyan szabályok, amelyek az ítélkezők elől bizonyos (pl. jogtalanul megszerzett) bizonyítékokat elzárnának. Jóllehet e szabályok fontos igazságszolgáltatási célokat szolgálnak, ám Atiyah és Summers szerint a konkrét ügyekben mégiscsak igazságosabb ítéletet eredményez, ha a bíró az összes információ birtokában hozza meg döntését. Harmadrészt azt a tényt hozzák fel, hogy az esküdtszékkel szemben az angol bírák alapos jegyzeteket készítenek eljárás alatt, sűrűn megállítják a tanúkat, elisméltetik velük állításait, újra és újra rákérdeznek homályos részletekre, ami a tényfeltárást nyilvánvalóan elősegíti. Ráadásul az angol bírónak alaposan meg kell

¹¹ The devices are too familiar to warrant more than a fleeting reminder. To begin with, we leave most of the investigatory work to paid partisans, which is scarcely a guarantee of thorough and detached exploration. Our courts wait passively for what the parties will present, almost never knowing – often not suspecting – what the parties have chosen not to present. The ethical standards governing counsel command loyalty and zeal for the client, but no positive obligation at all to the truth. Counsel must not knowingly break the law or commit or countenance fraud. Within these unconfining limits, advocates freely employ time-honored tricks and stratagems to block or distort the truth (Frankel 1975: 1038).

¹² The system is certainly inefficient and wasteful. I m not sure it is the best that could be devised. The American system, up to the time of the final verdict and appeal, puts all the emphasis on techniques, devices, mechanisms. It is the most elaborate system ever devised by a society. It is so elaborate that in many places it is breaking down. It is not working...The British system and ours are both adversary in the highest sense of the word. Both are accusatory, very contentious. The reason why the British system works so much better is that only a highly trained professional trial lawyer – a barrister – is permitted to try a case in a court of general jurisdiction in important criminal cases...the British system, which, though highly adversary, is handled entirely by skilled professionals.

indokolnia döntése okát, ami megakadályozza, hogy a döntések érzelmi alapon, vagy hanyag módon szülessenek meg. Magának az angol civil esküdtszéknek az eltűnését is az okozta Angliában, hogy a barristerek szívesebben tárgyaltak egy felkészült, közülük választott bíró társaságában, mint olyan laikusokkal, akiknek esetleg színházat kellett csinálni. A fellebbviteli eljárással kapcsolatban is az a szerzők megállapítása, hogy nem szolgálja az igazságosság célját az az amerikai szabály, mely az esetek többségében az esküdtszéki döntés felülbírálására kis teret hagy. Ami az amerikai eljárás javára írható, az az eljárást megelőző vizsgálatok kiterjedtsége, ami esetleg alaposabb tényfeltárást eredményezhet. Ezt az előnyt azonban máris ellensúlyozza az amerikai ügyvédi gyakorlat, hiszen az ilyenkor szerzett információkat az ügyvédek a tanúk betanítására illetve olyan taktikai lépések előkészítésére használják fel, mely a legkevésbé sem az igazság kiderítését, inkább az ügyfél érdekeit szolgálja. Az angol barristerek ezzel szemben nem képezik ki a tanúkat és gyakran maguk is éppúgy meglepetéssel értesülnek bizonyos tényekről egy-egy tanúvallomás után. Ezt lehetne felkészületlenségnek is nevezni, ám itt is inkább arról van szó, hogy az igazságszolgáltatásban sajátos szerepet játszó barristeri réteg maga is az igazság kiderítése érdekében tevékenykedik, semmint képviseltje minden áron való megvédéséért. Kivételek persze itt is akadnak, ám a szerzők az esetek tömegéből vonták le következtetéseiket (Atiyah Summers: 162–177).

Sokan persze védelmükbe veszik az USA eljárási rendszerét és az adverzariális rendszert mint az igazság kiderítésére leginkább alkalmas módszert említik. (ld. Pl. Uviller, Richard H. : „The advocate, the Truth, and Judicial Hackles: A Reaction to Judge Frankel’s Idea”, in: 123 University of Pennsylvania L. Rev. 1067, 1067–1082, 1975). Miután nincs olyan mutató, mely a két rendszer hatékonyságát összemérhetővé tenné (a vádhatékonyságot mérő mutatók nyilvánvalóan semmit sem segítenének e kérdés eldöntésénél), így csak a pro és kontra érvek intenzitása, egyik vagy másik rendszer buktatóinak alaposabb ismerete állíthatja egyik vagy másik megoldás mellé a témával foglalkozókat.

Felhasznált irodalom

- Abadinsky*, H.: An introduction to the American Legal System. Nelson-Hall Inc. 1991.
- R. L. *Abel*: American lawyers. Oxford University Press. Oxford. New York. 1989.
- Atiyah* and *Summers*: Form and substance in Anglo-American law. A comparative study of legal reasoning, legal theory, and legal institutions. Clarendon Press, Oxford 1987.
- Belli*, M.M. Modern Trials. Indianapolis: Bobbs Merrill 1954, supplement, 1966.
- Bermant*, G.: The psychology of evidence and trial jury procedure. Beverly Hills 1985.
- Bibó István* Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In: *Bibó István*: Válogatott tanulmányok. Második kötet. Budapest. Magvető. 1986.
- Broeder*: The functions of the jury. Facts or fictions. Chicago L. R. v 21, (1954)
- Bloomstein*, Morris J. Verdict – The Jury System, New York 1968.
- B. *Bonora* and E. *Crauss* Jurywork: Systematic Techniques. National jury Project: Oakland, CA. 1979.
- Broeder* The University of Chicago Project, 1966, 38 Neb. L. Rev 744-6.
- Buchnan*, R. W., *Pryor*, B., *Taylor*, K. P., and *Strawn*, D. V.: Legal Communication: An investigation of juror comprehension of pattern jury instructions, Communications Quarterly, 26, (1978) 31–35.
- Chapin*, Bradley: Criminal justice in Colonial America: 1606–1660. Athens: University of Georgia Press. 1983.
- Corwin* and *Peltason's* Understanding the Constitution. Holt, Rinehard and Winston. New York. 1985.
- Darrow*, C.: Attorney for the defense. Esquire Magazine, May 1936. Reprinted in California Trial Lawyers Journal, 1974–75.
- David*, *Rene*: A jelenkor nagy jogrendszerei. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1977.
- David*, *Rene* and *Brierly*, John E. C. : Major legal systems in the world today. Third edition. London. Stevens and Sons Ltd. 1985.
- Dawson*, John P.: The oracles of the law. Ann Arbor: The Univ. of Michigan Law School. 1986.
- F. *Bailey* and H. *Rothblatt*: Fundamentals of Criminal Advocacy. New York:: The lawyers Cooperative. 1974.
- Feldman-Summers* and *Linder* „Perceptions of victims and defendants in a criminal assault case”, Criminal justice and behavior. 1976. 135–50.
- Frankel*, Marvin E.: „The Search for Truth: an Umpireal View”, in: 123 University of Pennsylvania L. Rev. 1031, 1031–1059 (1975).
- Freedman*, Monroe H.: „Judge Frankel's Search for Truth”, in : 123 University of Pennsylvania L. Rev. 1060, 1060–1066 (1975).
- Friedman*, Lawrence M Plea Bargaining in Historical Perspective. Law and Society Review 1979/7:247–59.
- Friedman*, Lawrence M.: A history of American law. New York. Simon and Schuster. 1973.

- Goebel, J., Jr* The courts and the law in colonial New York. 1969. Pp. 245–277. In D.H. Flaherty (edited) Essays in the history of early American law. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Haller, Walter* Supreme Court und Politik in den USA. Verlag STÄMPFLI & CIE AG, Bern 1972.
- Hall, Kermit L.*: The Magic Mirror: Law in American history. New York: Oxford University Press. 1989.
- Hans, Valerie P. and Neil Vidmar*: Judging the jury. Plenum Press, New York and London. 1986.
- Horváth Barna*: Angol jogelmélet. MTA Bp. 1943.
- Hyman H. M., C. M. Tarrant* Aspects of American trial jury history. In: Ed. By Rita James Simon: The jury system in America. A critical overview. Sage Publications, Beverly Hills, London. 1975.
- Kalven and Zeisel*: The American jury. Little, Brown and Company, Boston 1966.
- Kassin, S. M. and L. S. Wrightsman*: The American jury on trial. Psychological Perspectives. Hemisphere P.C., New York. 1988.
- Miller and Boster*: Three images of the trial. Their Implications for Psychological Research in Psychology in the legal process. Edited by Bruce Dennis Sales. Spectrum Pub. Inc., New York. 1977.
- Murphy, P. L.*: The Constitution in Crisis Time, 1918–1969) New York, Harper and Row. 1972.
- Pound, Roscoe*: The lawyer from antiquity to modern times. St. Paul, MN: West. 1953.
- Rembar, C.*: The law of the land. New York: Simon and Schuster, 1980.
- Ed. by Sarah McCabe and Robert Purves: The jury at work. A study of a series of jury trials in which the defendant was acquitted. Oxford University Penal Research Unit. Occasional Paper Nr. 4. 1972.
- Schmid, Niklaus*: Das amerikanische Strafverfahren. 1986.
- Scott, A. P.*: Criminal law in colonial Virginia. Chicago, University of Chicago Press. 1930.
- Sonquist, J. A., Barker, E. and Morgan, J.*: Searching for structure. Ann Arbor: Institute for social research. 1973.
- Alexis de Tocqueville*: A demokrácia Amerikában. Gondolat Kiadó, Budapest. 1983.
- Uviller, Richard H.*: „The Advocate, the Truth, and Judicial Hackles: A Reaction to Judge Frankel’s Idea”, in: 123 University of Pennsylvania L. Rev. 1067, 1067–1082 1975.
- Varga Csaba*: A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1979.
- Varga Csaba*: „Tény és proceduralitás a bírói ténymegállapításban” in: „Állam- és Jogtudomány, XXXI. 1989.
- Wachtler, Sol*: Grand Juries: Wasteful and Pointless. New York Times. 1990. (Jan. 6.):15.
- Warner, H. C.*: Development of trial by jury. Tennessee Law Review 26. (1959) 459–467.
- Warren, C.*: New light on the history of the Federal Judiciary Act of 1789. Harvard Law Review 37. (1923) 49–132.

Weigend, Thomas: Öffentliche Vorverurteilung und faires Strafverfahren. Eser Albin/Meyer Jörgen. 1986.

Werding, Klaus: Schwurgerichte in den USA. Verlag Schneider und Weber. 1975.

Williams, Glanville: The proof of Guilt. A study of the English criminal trial. London. 1963.

Wishman and Seymour: Anatomy of a jury. The system on trial. Times Books. 1986.

Zawitz, Marianne W.: Report to the Nation on Crime and Justice, second edition Washington, DC: U.S. Government Printing Office. 1988.

Zweigert, K. /Kötz, H.: Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiet des Privatrechts. Band 1. Tübingen: Mohr. 1984.